

An aerial photograph of a rural landscape. In the center, a circular stone chamber tomb (høj) is visible, surrounded by a low stone wall. The tomb is situated in a field of dry, yellowish-brown grass. In the foreground, there are rows of green crops, likely cabbages, in a field. The background shows rolling green hills under a hazy, overcast sky. A red L-shaped graphic element is positioned on the left side of the image, framing the text.

5000 års byggegaranti Stenalderens jættestuer står endnu

Af museumsinspektør Thomas Rune Knudsen



Jættestuer er store stenbyggede fællesgrave, hvor der kunne være begravet op mod 50-100 individer, og de har mere end mange andre fortidsminder været en kilde til fascination. Sammen med dysserne er de ældste, fortsat stående stenbyggede bygningsværker i Danmark, og de har en alder på henved 5200 år. Til sammenligning har Aalborgs ældste verdslige bygning, Jens Bangs Stenhus, netop fejret sit 400-års jubilæum, og de ældste stenbyggede dele af Vor Frue Kirke i Aalborg kan spores tilbage til ca. år 1100.

Foruden alderen skyldes fascinationen af de store stengrave velsagtens også den store arbejdsindsats og tekniske kunnen bag deres opførelse – for hvordan kunne de egentlig opføre sådanne stående stenkonstruktioner uden moderne hjælpemidler? Sågar før hestens indførsel og årtusinder før bronzen og jernet blev hverdagsmaterialer.

Byggeriet

En jættestue består af tre dele: et stenbygget gravkammer, en stenbygget gang og en høj med randstenskæde. Gangen kan være mere eller mindre besværlig at manøvre sig igennem, men derefter kommer man ind i kammeret, som ligger vinkelret på gangen. Kammerets højde vil være afgjort af størrelsen på de bæresten, der holder dækstenene, som udgør loftet.

Til byggeriet skulle der ikke bare findes store sten, men også utallige mindre sten, flintskærver til pakninger samt ler og sand til højen. Ikke nok med at det var arbejdskrævende at bygge en jættestue, så krævede det også teknisk kunnen. Mellemrum mellem de store sten blev udmuret med flade sandsten, og der skulle laves pakninger, dræn og drængrofter. Formålet med hele den sindrige konstruktion

Fig. 1. Klovenhøj blev istandsat i efteråret 2024. Der blev sået græs, så til foråret vil den stå som en flot grøn høj.

Foto: Nordjyske Museer.



Fig. 2. Tørmursfliser i Ørnhøj. Den rødliga nuance tilkendegiver, at der her er tale om en istandsættelse med nye fliser.

Foto: Nordjyske Museer.

var at holde bærestenene på plads og undgå, at kammeret blev fugtigt. Fliserne blev hugget ud af større stykker og tildannet, så de fik den helt rigtige form, og kunne sættes i spænd. I Jordhøj var tørmurene mellem bærestenene tætnet yderligere med birkebark. Der var en betydelig sans for detaljer, og kvaliteten af håndarbejdet taler for sig selv. Jættestuerne har overleveret i årtusinder.

Det er et ofte stillet spørgsmål, hvordan de store sten er lagt på plads, og dette står endnu ikke helt klart. De store sten kunne manøvreres på plads med forskellige hjælpemidler som bomme, kiler, platforme, ramper og forskellige løfte- og trækanordninger. Fra enkelte jættestuer er fundet spor efter, hvor svære stolper har stået og evt. har været brugt under byggeriet. Der har sikkert været nervepirrende øjeblikke, når den helt rigtige sten skulle placeres det helt rigtige sted, så vægten af stenene hvilede på de rette punkter og stenene gensidigt støttede hinanden.



Fig. 3. Jyllands største genforeningssten på 25 tons ligger ved Brovst og blev i 1920 flyttet af 40 personer og fire spand heste.

Foto: Nordjyske Museer.

Transporten af de store sten har også været et kapitel for sig. Det krævede masser af arbejdskraft. Dæksten kunne veje fra få tons og helt op til 20 tons. Vi ved fra både eksperimenter og etnografien, at der er flere teknikker til at flytte store sten. Man kan løfte og bære sten med reb og bærestænger, som det er afprøvet ved et eksperiment i Mexico. 35 personer kan løfte en to tons stensøjle. Tilsvarende har 35 personer løftet en tønstung stensulptur i Colombia over syv kilometer på en uge, mens de samtidigt ryddede en sti igennem tæt skov. Mere effektivt vil det være at slæbe stenene, og dette vil også være nødvendigt med de store



Fig. 4. Stenen "Darodaro" flyttes for den afdøde Saroenigeho fra Bawamataloea fra på øen Nias, Indonesien.

Foto: Ludwig Borutta, ca. 1915. Nationaal Museum van Wereldculturen Leiden.

dæksten, da der ikke ville være plads nok omkring så store sten til, at man ville kunne løfte dem. Eventyreren Thor Heyerdahl prøvede på Påskeøen at flytte en 10 tons stenskulptur på en slæde, hvilket lykkedes med 180 personer. Amerikaneren Charles Love prøvede også at flytte en tilsvarende stor stenskulptur med kun 25 personer ved også at anvende træroller. På ujævnt terræn kan træroller skabe ustabilitet, så man bør være forsigtig med at konkludere, at nogen metoder nødvendigvis skulle være smartere end andre, da det hele afhænger af situationen.

For stenaldermennesket var der utallige store sten at finde i landskabet. Ingen havde jo før brugt dem i nævneværdigt omfang. At finde og indsamle stenene må dog have været et omfattende stykke arbejde, og stenrydning under agerbrug har været møjsommeligt og besværligt, da de store sten var væsentligt mere hyppige.

De store sten var kommet til landet sammen med sidste istids mægtige gletchere og efterladt spredt og gruppevis i landskabet, da isen forsvandt for omkring 11.000 år siden. Nogle af stenenes ophav kan spores, fx den karakteristisk spættede rhombeporfyr, som næsten udelukkende findes i Nordjylland, men hører geologisk hjemme i den indre del af Oslofjorden. En rhombeporfyr-sten kan ses inde i kammeret af Ørnhøj.

I forbindelse med byggeriet af en jættestue har man næppe fragtet stenene særligt langt, da stenene var lokale stenarter som fx granit eller gnejs. Over tid blev de store sten mindre hyppige i landskabet i kraft med at byggeriet af kirker, broer m.v. krævede materialer, hvorved flere storstensgrave utvivlsomt også har måtte lade livet. Det estimeres, at der oprindeligt har været ca. 4.000 jættestuer på landsplan. Der findes nu ca. 100 velbevarede jættestuer og et større antal, der henligger som ruiner.



Fig. 5. Store sten skulle også bruges til randstenskæden omkring jættestuen, og randstenskæderne er forskellige fra jættestue til jættestue. Ved Klovenhøj var flere randsten væltede pga. grævlingegange. Foto: Nordjyske Museer.



Nordjyske jættestuer

Når man besøger jættestuekamre, sker det, at man opdager, at to sten fra bygningsværket hører sammen. I Ørnhøj lidt uden for Frejlev er der i gravkammeret to såkaldte tvillingesten, som oprindeligt har udgjort samme, æggeformede stenblok. Stenaldermennesket har kunnet se, at de hørte sammen og stillet dem i relation til hinanden inde i kammeret. Lidt usædvanligt står den ene halv sten på den spidse ende, mens den anden står på den stumpe ende. Istidens vældige kræfter kan have foretaget sådanne spaltninger, men det kan ikke udelukkes at det er jættestuefolket, som kan flækket stenen, men hvordan det skulle være gjort, ved vi ikke med sikkerhed, da ingen mærker i form af riller eller kilehuler, nogensinde er fundet i en dansk jættestue.

Almindeligvis er der kun et enkelt kammer i en høj, men der kan være flere. Snibhøj ved Hobro er et eksempel på en dobbeltjættestue, hvor der er to kamre med hver deres gang i samme høj. I Nordjylland er også jættestuer med flere kamre i forlængelse af hinanden. Landets eneste jættestue med tre kamre er Hvisselhøj ved Brovst.

Fig. 6. I Klovenhøj er mellemrum mellem bærestenene i kammeret ikke er muret til, men bygget som små nicher ved, at der på bagsiden er sat fliser på højkant.

Foto: Nordjyske Museer.

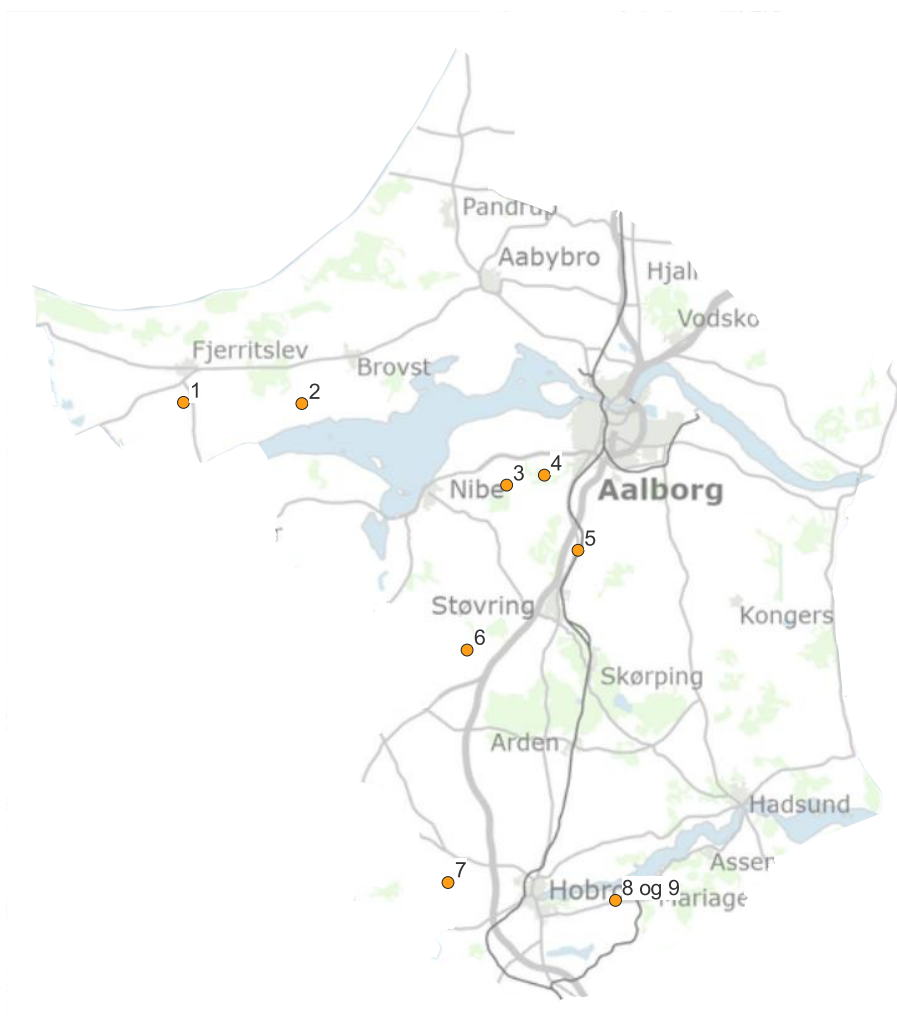


Fig. 7. Velbevarede gravkamre, hvoraf de fleste kan besøges.

- 1 Klovenhøj,
- 2 Hvisselhøj,
- 3 Sønderholm,
- 4 Ørnhøj,
- 5 Ellehøj,
- 6 Stenshøj,
- 7 Snibhøj,
- 8 Jordhøj
- 9 Kongehøjen.

Der er offentlig adgang til dem alle med undtagelse af Klovenhøj og Jordhøj.

Grafik: Nordjyske Museer.

I det østlige Himmerland og det sydlige Vendsyssel er der flere besøgsværdige gravkamre.

Flere af dem har også navne, der giver anledning til spekulation. Mens Stenshøj, Jordhøj og Kongehøjen næsten forklarer sig selv, så er navne som Klovenhøj, Snibhøj og Hvisselhøj mere uklare og besynderlige og kræver lidt mere villighed til spekulation. Hvisselhøj kan være en hentydning til højens kupering af landskabet, og Snibhøj og Klovenhøj kan hentyde til, at der har været en brydning eller kløft ind i højen. Særligt ville dette have været tydeligt efter fjernelsen af overliggerne over gangen til Klovenhøj, hvilket højst sandsynligt skete i forbindelse med, at det danske militær udgravede jættestuen i 1864.

Spor efter de afdøde

Det er ganske udbredt, at jættestuerne er blevet udgravet, og det ofte af ukyndige hænder. Under istandsættelsen af Klovenhøj i 2024 blev der i gangen fundet en ravperle og en flintøkse, som må være tabt, overset eller bortkastet, da jættestuen blev udgravet i 1864.



Fig. 08. Tand fundet i højsiden af Ørnhøj.

Foto: Nordjyske Museer.

Under istandsættelsen af Ørnhøj, der også blev gennemført i 2024, fandt man tænder fra afdøde. De blev ikke fundet i gravkammeret eller i gangen, men derimod oppe på højen. Mysteriet om tænderne viste sig at have en logisk forklaring. I den sene del af bondestenalderen eller bronzealderen havde man gravet ned i højen og tvunget sig adgang til gravkammeret. Og da man rømmede kammeret fra nedfalden jord ud igennem hullet i højsiden, fjernede man også de menneskelige efterladenskaber, og anlagde sandsynligvis sin egen grav inde i kammeret. Hullet i højsiden blev så repareret, og tænderne endte sammen med opfyldsmateriale på højsiden.

Store fællesprojekter

Arbejdet med at opføre jættestuerne vil have krævet mange deltagere, og det var måske også en del af hensigten. Det var store fællesprojekter, hvor hele lokalsamfundet ville have deltaget på de mest kritiske tidspunkter. Jovist skulle håndværket være i orden, men det var også en social begivenhed. Man kan fint forestille sig forskellige fejringer undervejs, som man i nutiden kender det fra rejsegilder.

Efter et års tid kunne bygmestrene så rejse videre, og da jættestuerne står endnu, kunne de sagtens have givet 5000 års byggegaranti.